

Mungigan i Sverige

En kulturhistorisk överblick

Klas Wikström af Edholm

Som aktiv folkmusiker med mungigan som huvudinstrument har jag förundrats över hur lite forskning om mungigan och dess historia i Sverige som har publicerats. Jag ämnar därför att i denna artikel ge ett bidrag till en sammanfattande och samlad överblick över mungigan och mungigespelet i Sverige utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv, med ett fokus på den eftermedeltida perioden. Mungigan har kommit att få olika roller och funktioner inom olika kulturfenomen i Sverige över tid. Den har under slutet av 1800-talet kommit att bli uppfattad som ett barnsligt instrument, för simpelt för att spela musik på, men har idag också fått en förnyad roll inom moderna spirituella praktiker, och mungigan har därmed börjat förknippas med ett nytt kulturellt sammanhang.

Det arkeologiska fyndmaterialet växer för snart sagt varje år. Detta medför att underlaget för en samlad studie sakta växer, men än så länge verkar de generella linjerna som målats upp i tidigare forskning snarast befästa av det växande materialet: mungigor är ett relativt vanligt fynd i urbana miljöer från medeltid till 1700-tal. Någon ingående redogörelse för de enskilda arkeologiska fynden och etnografiska föremålen ämnar jag dock inte ge. Den enskilt viktigaste studien, och hittills mest ingående redogörelsen av mungigans förekomst i Norden har presenterats av Germund Kolltveit (2006), som i sitt pionjärarbete presenterar både en övergripande sammanfattning av instrumentets förekomst

i Europa och en diskussion av enskilda fynd. Den intresserade läsaren kan rekommenderas dit. Kolltveits breda arbetssätt lämnar dock en del luckor avseende den svenska kontexten, som jag vill belysa och komplettera med ett fokus på just Sverige och ett kulturhistoriskt perspektiv som fokuserar på ett senare tids-
spann än Kolltveits studie. Även andra tidigare studier av mungigan i Sverige har främst utgått ifrån det arkeologiska materialet, och man har i första hand diskuterat instrumentet utifrån ett medeltida sammanhang (se t.ex. Rydbeck 1968; Falck 1974; Kolltveit 2006). Det finns därför en lucka inom forskningen avseende mungigan i Sverige från 1500-tal och framåt. Ett par undantag som blickar bortom den medeltida kontexten utgör Hildegard Werner som i en artikel 1886 diskuterade mungigans närvaro inom den klassiska musiken, samt en C-uppsats i etnologi av Per Runberg 1996 som idag ger den mest ingående redogörelsen av mungigans svenska historia under 1900-talet. Mitt eget bidrag kompletterar detta rådande forskningsläge genom att inkludera ett bredare material, där jag även ser till hur mungigan återges och används i svensk (skön-)litteratur och följer den utveckling som mungigan genomgår idag. Genom en sådan en kulturhistorisk överblick rörande mungigan i Sverige kan jag förhoppningsvis ge upphov till förnyat intresse för fältet.

Mitt eget perspektiv utgår i första hand från min roll som utövare. Studien som presenteras i artikeln är på intet sätt uttömmande,

utan presenterar avseende instrumentets tidiga historia snarast en sammanfattning av forskningsläget med vissa mindre utvecklingar och kompletteringar. Med hjälp av litteraturlöslager har jag sökt och sammanställt förekomsten av mungigan inom svensk litteratur, utifrån föresatsen att omnämmandet och karaktäriseringen av mungigan och mungigespelet i dessa sammanhang i någon mån speglar det gängse bruk och den uppfattning som rådde under given tidsepok. Genom litteraturen speglas en över tid skiftande uppfattning av mungigans status, kvaliteter och förutsättningar som musikinstrument. Inom detta material kan man således urskilja några olika karaktäristika och associationer som mungigan används som gestaltning eller referens till: 1) i naturromantiska skildringar, 2) som ett vanligt förekommande spelmansinstrument, 3) inom en specifikt maritim kontext, 4) som symbol för ett simpelt semi-instrument och 5) som en barnleksak. Något förenklat kan man säga att dessa kategorier utgår ifrån mungigan som antingen ljudalstrare (1 och 4–5), eller som melodiinstrument (2–3). Det saknas tidigare sammanställningar av detta slag, vilket gör att mitt arbete kan bidra till de fortsatta studier som krävs för att pröva, säkerställa och fördjupa de tolkningar och hypoteser som jag presenterar i artikeln. Utifrån ett nätografiskt tillvägagångssätt har jag kompletterat litteratursammanställningen och sökt efter förekomster och omnämmanden av mungigan i olika forum på internet och i sociala media, för att undersöka hur instrumentet används och uppfattas idag. Då detta är en kulturell utveckling som sker i nutid skulle mitt bidrag även på detta område med fördel kunna kompletteras med vidare studier. Det finns således ett behov av fördjupade studier på området och ett antal parametrar behöver fortsatt problematiseras.

Traditionens framväxt

Att mungigan har sitt ursprung i Asien är rimligt, men hur och när den har spridits

till Europa är svårare att säkerställa (Wright 2005; Kolltveit 2016:68, 82; Larmer 2020). Inte heller mungigans inträde i Skandinavien är helt lätt att datera. Oavsett den tidigaste dateringen verkar intresset för mungigan i Sverige ha följt utvecklingen i resten av Europa, med en närmast explosionsartad spridning under 1200-talet. Instrumentet kan sannolikt ha varit bekant även något tidigare, men då i betydligt mindre utsträckning (Lund 1974:38, nr 60; 39, nr 61; 1981:255; 1984/87:20, fig. 43; jfr dock Kolltveit 1996:40–41, 251; 2006:32). Ett nytt fynd som kan kasta ljus över mungigans inträde i Skandinavien utgör fyndet av en möjlig mungiga från 1100-talets Gamla Uppsala (Lindahl et al. 2017:199). Fyndet utgör i så fall den äldsta daterbara mungigan från Norden och visar att man i Uppsalaområdet var tidig med att anamma nya trender. Typologiskt vore dateringen möjlig, då mungigans ram är smal, vilket de äldsta europeiska mungigorna verkar ha varit (se Kolltveit 2006). Den kulturella kontakten österut var även väletablerad i Mälardalen sedan tidig vikingatid och var fortsatt stark in på 1100-talet. Flera andra fynd från Sverige har inte kunnat dateras lika exakt som dessa två, men har påträffats i fyndkontexter med en bredare datering till 1000–1200-tal (Statens Historiska Museer, SHM obj. nr 24566_HST; 403366_HST; Kolltveit 2006:131, 138, 250). Sammantaget visar de att mungigan sannolikt introducerades under början av medeltiden, i samband med etableringen av en ny samhällsstruktur, men dateringsunderlaget är problematiskt och fyndbilden komplex.

Den snabba spridningen av instrumentet, liksom förekomsten av stansade märken som anger tillverkare visar att produktionen av mungigor var storskalig och delvis inriktad på export redan under medeltid (Suits 2007; Kolltveit 2006:95; 2009:50). Det äldsta skriftliga omnämmandet av instrumentet i Sverige återfinns i det svenska glossariet *Codex Upsaliensis* C20 som nämner *munharpolekare* (Cod Ups. C 20 1:219). Under tidigmodern

tid, 1500-tal, fortsätter mungigan att vara vanligt förekommande i svenska städer och borgar, liksom under medeltiden. Tillgången på mungigor var under denna tid sannolikt god, genom både lokalt småskaligt smide, liksom genom import från etablerade mungigeverkstäder, såsom i övriga Europa (Kolltveit 2006:95–111). I en tullbok från Stockholm nämns exempelvis införsel av mungigor 21 augusti 1578.

Under 1600–1700-talet växer det fram en regelrätt massproduktion av mungigor på kontinenten och instrumentet går även iväg på global export (Wright 2015:105–127). Även i Sverige torde mungigan då ha importerats i viss mängd.¹ En tulldeklaration från Borås 1641 nämner exempelvis införseln av drygt 500 mungigor. Huruvida det har funnits en tillverkning av mungigor i större skala även i Sverige är okänt, men en mindre lokal produktion verkar ha funnits i vilket fall (Berg 1894:437). Inom det arkeologiska materialet förekommer en del mungigor i kontexter som kan antas spegla denna tidsepok, men en spridd uppfattning av mungigan som ett i första hand medeltida instrument har medfört att många av dessa instrument schablonmässigt har daterats till medeltid i exempelvis Statens Historiska Museers databas, trots att fyndkontexten skulle kunna föranleda en senare datering (se exempelvis objekt nr 116169_HST; 917796_HST; 920339_HST; 922447_HST; 924733_HST; 950190_HST; 965582_HST; 50117_HST).

Carl von Linné nämner i linje med detta, i redogörelserna för sin Västgötaresa 1746, att mungigor producerades av smeder i Västergötland. 1754 nämner likaså Samuel Schröderstierna att bönderna i Ås härad i Västergötland smidde mungigor, vilka sedan såldes av kringresande handelsmän, så kallade knallar. Ett sådant motiv återges också i slutet av 1700-talet av Pehr Hilleström d.ä. i målningen *Gårdsfarihandlare*. I januari 1775 ska även två västgötaknallar ha stoppats för en tullkontroll, varvid ett icke deklarerat lager

Gårdsfarihandlare av Pehr Hilleström d.ä. Olja på duk. Nationalmuseum NM1424. Fotograf: Hans Thorwild/Nationalmuseum. Licens: CC BY-SA 4.0.

av varor med bland annat mungigor beslagtogs (Lundqvist 2005:22). Mungigor förekommer även i det arkeologiska materialet från tidigmodern och modern tid (Nordiska museet obj. nr 0146948, 0146949; SHM 1321052_HST; Västmanlands läns museum obj. nr 30300-1391; Norrbottens museum obj. nr 018119:33; Elfvendahl 1994; Kolltveit 2006:136, 138). Under denna tid av massproduktion blir mungigan sannolikt ett vanligt förekommande instrument i den folkliga musikutövningen, tillsammans med exempelvis fiolen.

Spåren av mungigetraditionen i litteraturen

Exempel på hur mungigan omnämns som ett instrument bland andra som kunde höras i de större städernas vimmel och krogliv kan vi se hos Carl Michael Bellman, i *Fredmans sånger* nr 27 och *Fredmans epistlar* nr 40. I dessa sammanhang nämns mungigan som ett bland andra instrument som spelas vid begravning och fest. Någon särskild karaktäristika

eller association verkar alltså inte tillskrivas mungigan i detta sammanhang.

Ett exempel på att mungigan redan under mitten av 1600-talet var allmänt bekant och brukad även i borgerliga samhällskretsar visar omnämmandet av mungigan i Georg Stiernhielms baletter *Den triumferande Parnassus* och *Den fångne Cupido*: ”Hör! hör een skön Music; af Lutor och Bandurer, Trummor, Säckpipor, Munharpur klinga wäl i hoop.” Baletten framfördes för första gången på Stockholms slott, inför drottning Kristina, 1 november 1649. I övrigt var det framför allt under en period vid andra halvan av 1700-talet och en bit in på 1800-talet som den kulturella värderingen av instrumentet förändrades och mungigan kom att få en plats inom den klassiska musiken. Det uppstod då en kort men intensiv betagenhet över mungigans egenartade ljud och virtuosernas förmåga att bruka instrumentet. I exempelvis Märta Helena Reenstiernas dagbok, den så kallade *Årstadagboken*, nämner hon 12 juni 1799 ett besök vid en konsert med konstnären och musikern Vemmes: ”Sällskapet var mycket roade åt konster, men mest åt musiquen, som var endast mungigor, dem Vemme med en obeskrifvelig skicklighet tracterade.” Fler exempel kan hämtas utanför Sveriges gränser (se Werner 1886; Heymann 1988:27–28, Fox 1988). Denna utveckling har sannolikt påverkat uppfattningen av instrumentet även i Norden. Konsertbruket av mungiga dog ut runt 1850 (Fox 1988:28).

Under hela 1800-talet verkar mungigan ha varit mer eller mindre allmänt spridd och brukad i Sverige. Carl Jonas Love Almqvist nämner exempelvis mungigan som ett av de brukliga instrumenten bland ”Bondespelmän” i sin *Ordbok öfver svenska språket i dess närvarande skick* 1842. Vid denna tid fanns det alltså sannolikt en ganska utbredd och livaktig tradition av melodispel på mungiga. De virtuosa musikerna och konsertbruket av mungigan i borgerliga kretsar medförde sannolikt ett ökat intresse och spridning av instrumentet,

också utanför det folkmusikaliska utövandet. Mungigan florerar i linje med detta i litteraturen under större delen av 1800-talet, med tyngdvikt på dess senare del. Genom instrumentets förekomst i dessa sammanhang kan vi möjligen spåra dess utbredning och förekomst, samt dess kulturella värdering.

I dikten *Jungfrun i det gröna* 1832 omtalar Julia Christina Nyberg (Euphrosyne) mungigan i en naturromantisk omskrivning, liksom Erik Axel Karlfeldt i *Mot våra* 1895. Här används mungigan utifrån en positiv värdering, som en del av naturens harmoni, i exempelvis gestaltningen av enkelbeckasinsens brummande läte. Utöver dessa romantiska sammanhang gestaltas och refereras till mungigan som ett vanligt brukat instrument av spelmän och mer eller mindre kvalificerade musiker. I linje med detta nämner Per Daniel Amadeus Atterbom kort mungigan i teaterstyckena *Rimmarbandet* 1810, samt i *Fågel Blå* (1858), liksom också Vilhelm Fredrik Palmblad återger mungigan som ett brukligt spelmansinstrument runt sekelskiftet 1800 i *Aurora Königsmark och hennes släkt* 1847, Pehr Thomassons *Vallgossen och inspektoren* 1854, Sophie Bolander i *Johan Gyllenstjerna eller Kärlek och politik* 1862 och August Blanche 1863 i *Hyrkuskens berättelser*.

I Bernhard Salomon Bursells dikt *En ladugårdspigas förväning på Wärnamo marknad* 1862 och i Gustaf af Geijerstams *Vårdagsmimmen* 1887 hörs mungigan som ett vanligt musikaliskt inslag vid lokala marknader, tillsammans med fioler, positiv, dragspel och sång. Vidare omnämner Arvid Ahnfeldt mungigan i en paradisisk skildring i *Bellmanska sällskapet* 1877, och mungigan förekommer i Zacharias Topelius *Vinterqvällar* från 1881, liksom i John Johnssons (Kapten Punch) *Godt humör* 1883 där han försöker lugna sin lille son som inte vill sova på kvällen. August Strindberg återkommer till mungigan i flera skrifter, såsom i *En dåres försvarstal* 1887–1888 och i *Inferno* 1897. Mungigan används här för att ge liv och karaktär åt den nedgångna bostaden som

huvudpersonen vistas i.² Mungigan var uppenbarligen tillräckligt välkänd för den bildade svenska läsekretsen för att kunna nämnas utan vidare kommentarer, men omnämmandet ger också en indikation på hur instrumentet uppfattades under slutet av 1800-talet: ett enkelt instrument som gemene man, även i fattiga kvarter, hade tillgång till och brukade. Carl Johan Engström uppger i liknande anda att vallhjonen i Dalsland spelade mungiga under lediga stunder under fäbodvistelsen (Runelid 1977:189).

Mungigespel återfinns även hos Hugo Samzelius, i *Fänriksår* 1899. I detta fall spelas folkmusik till dans på mungigan, dock i brist och väntan på andra spelmän och instrument. En kort referens till mungigan som ett ”torparinstrument” återfinns i en sagosamling av Helena Nyblom 1907. I sagan *Fidelunkan* uppfinner en torparunge ett instrument: ”Det var icke en trumpet och icke en flöjt och icke en mungiga. Det var en fidelunka.” Det korta omnämmandet visar möjligen att mungigan tillsammans med flöjt och trumpet var ett av de instrument som kunde förväntas vara bekant för gemene man, även inom utsatta samhällsgrupper. En liknande referens till bruket av mungigan återfinns i Martin Kochs *Ellen* från 1911, där mungiga spelas till dans; liksom i Henrik Wranérs verk *Från stugor och gårdar* 1912, där miljön är avsedd att spegla allmogens leverne; i Hilma Angered Strandbergs romanserie *Hemma* 1912, samt i Fredrik Ströms *Kata Dalströms liv, öden och äventyr i kampen mot herremakten* 1930.

Samma karaktär av ett (kanske lite udda) folkligt instrument omgärdar förekomsten av en mungigespelare i Ludvig Nordströms roman *Tomas Lack och hans familj* 1930. I skildringen av det gamla brukssamhället Öbacka nämns en ”Tok-Hjalmar som spelte mungiga”. Tok-Hjalmar är sannolikt en fiktiv figur, men kan möjligen bygga på information om äldre tiders kringvandrande spelmän, så möjligen kan Nordström här ha bevarat minnet av en äldre generations mungigespelare i

Härnösandstrakten. Men mungigan används kanske i detta sammanhang främst som en markör för ett folkligt instrument som brukades av luffare och byoriginal. Ett sent exempel är även Jeanna Oterdahl som gestaltar hur en nittonårig pojke spelar mungiga i *Vårdträdet* 1938 ”Stillsamt går han fram och sätter sig i sandhögen, tar upp en mungiga och börjar spela.”

Genom dessa litterära referenser kan vi ana att mungigan var ett ganska vanligt instrument under 1800-talet. Vissa av texterna ger en aning om att det även förekommit en spelmanstradition med mungiga vid denna tid, som i Blanchés, Palmblads, Samzelius och Nordströms verk. Bruket av instrumentet hos spelmän och musiker verkar vara kontinuerligt från 1700-talet till början av 1900-talet, för att därefter försvinna. Att den folkliga speltraditionen fortlevde fram till denna tid bekräftas även av etnografiskt och etnologiskt material (Dencker 1935). De litterära referenserna ger oss här en inblick till ett tidigare skikt än de etnografiska materialen. Även en mindre utblick till Finland, som fram till 1809 var en del av det svenska riket, visar att mungigan var allmänt känd och brukad av spelmän under 1800-talet i båda länderna (t.ex. Runeberg 1832; Ehrnrooth 1881; af Enehjelm 1918; Backman 1919; Björling 1930; Salminen 1936; se även Lönnqvist 1978:544).

Mungigan förknippas i litteraturen emellanåt också med ett maritimt sammanhang och med sjömäns musicerande och förlustelser under lediga stunder. Denna maritima koppling har inte lämnat spår i det etnografiska materialet, utan litteraturen visar här på ett bruksområde som inte i övrigt är dokumenterat från svenskt håll. August Strindberg återkommer flera gånger till mungigan, exempelvis i novellen *Markus Larsson advokat*, från 1880–81. I denna berättelse återkommer mungigan hos sjömännen både under rofyllda stunder och i festliga sammanhang på båten. Även i *Hemsöborna* (1889) återkommer mungigan, då i en vindpinad skärgårdsmiljö. I samma

maritima kontext återkommer mungigan också i Nils Henrik Pinellos *Små berättelser och tidsbilder* 1875 samt i Ludvig Nordströms *Borgare* 1909, Harry Blombergs *De döda skeppen* 1917 och Albert Engströms *Ur mina memoarer* 1927. Hos Engström är det en sjöman från Roslagen, Johan, som trakterar mungigan. Under resan roar sig sjömännen med att supa och lyssna till Johans mungigespel, både roslagsvisor och engelska chants. Samma författare återkommer till mungigan i ett maritimt sammanhang i *Läsebok för svenska folket*. Likaså placerar Sigurd Sternwall mungigan i en maritim kontext i *Sjöman Linus äventyr* 1931. Sannolikt har mungigan, med sitt portabla format varit lämplig att föra med sig i packningen för exempelvis sjömän.³

I andra litterära referenser används mungigan istället främst som en symbol eller ett exempel på ett simpelt eller primitivt instrument.⁴ Således återger Johan Jolin i *Affällingarne* 1869 hur mungiga förekommer i samband med ett studentspex i Uppsala. Ett liknande upptåg med mungiga återger Henrik af Trolle i *Bilder från skolan och lifvet* 1872. Kanske är det samma karaktär av ett simpelt (och alldagligt) instrument som åsyftas i Henrik Wranérs *Brokiga bilder från skånska slätten förr och nu* 1889, liksom i Oskar Levertins kritik av svenska konst- och vitterhetsakademier: "Naturgenierna komma nog alltid att finnas och glädja med att sorglöst blåsa på sina mungigor och friskt kvintilera på sina fejlur [...]." En sådan innebörd kan också antas ligga bakom den metaforiska användningen av "mungigor" hos svensk-amerikanen Theodore Hessel, i *Farbror Slokums memoarer* 1909, i uttrycket: "På talarestolen kvintilerade jag liksom de andra mungigorna [...]." Här verkar mungigan användas som referensbild för någon som mässar på utan uppehåll, kanske också utan att ha något djupare budskap att delge. Även Fabian Månsson använder mungigan som en referens för ett primitivt och simpelt instrument i *Rättfärdiggörelsen genom tron* 1916, liksom August Strindberg i *Tal till svenska nationen* 1910. Mungigans associationer

har vid det här laget alltså fjärrmat sig från den miljö och värdering av instrumentet som Stiernhielms balett och det kontinentala konsertbruket implicerar.⁵

Vid mitten av 1800-talet, när societetens intressevåg för mungigekonsserter hade ebbat ut, börjar instrumentet att förknippas allt mer med leksaker och enklare instrument avsedda för barn, vilket sedan utgör en parallell linje i karaktäriseringen av mungigan i litteraturen under resten av 1800-talet. Pehr Thomasson beskriver exempelvis i *Tio pennritningar* 1858: "Fioler och positiver, säckpipor, trumpeter, mungigor och många andra förunderliga instrumenter ljuda i alla vrår och vinklar. [...] Här förnimmer du en liten 'vaktepå,' som med förvånande konstnärlighet spelar munharpa, åtminstone är munnens åttkantiga ställning mycket konstig, och han torde i sin genre vara oupphunnen, såsom det vanligen heter i recensentstil." Likaså beskriver han hur ljudet av mungigor spelade av barn präglade en julmarknad i *En välsignad julklapp* 1876. Samma roll intar mungigan i Mathilda Ahlboms *Dagsländor* 1864.

Claes Lundin och August Strindberg nämner likaledes i *Gamla Stockholm* 1882 mungigan som ett exempel på en "onyttig" men rolig julklapp som var lättillgänglig i julhandeln och tillskriver den då en roll som populär leksak för barn. Även i Göteborg förekom mungigan i dessa stånd och torgbodars, bland andra enklare instrument och leksaker för barn, vilket Albert Cederblad gestaltat i *Göteborg. Skisserade skildringar af Sveriges andra stad...* 1884. Också Johanna Christina von Hofsten återger mungigan som en del av barnens leksaker i *Gubben vinter* 1886, liksom Claes Lundin i *Tidsbilder ur Stockholmlifvet* 1895. En liknande roll tillskrivs mungigan också av Amanda Kerfstedt i *Bland fält och ängar* 1908.

Mungigan framstår genom dessa texter som en del av barnkulturen och barnens musicerande. Detta torde ha varit en parallell utveckling med mungigetraditionens fortlevnad

inom folkligt musicerande och som spelmansinstrument. Att mungigan under 1800-talet var tillgänglig för barn och ungdomar för en relativt billig penning bekräftas även av etnografiskt material. I Öggetorp socken i Småland var mungigor vanliga bland barn och ungdomar, berättar Gustaf Jonasson, född 1840, i en intervju med Folke Neij 1935 (Lunds Folkminnesarkiv. Acc. 4640). ”Munnagi’ a var gängse redan i Jonassons barndom” har Neij noterat. Likaså uppger August Nilsson, född 1864, i en intervju med B. J. Jeppsson, från Folkliksarkivet i Lund 1941 hur barnen i Örkereds socken i Skåne i hans ungdom brukade köpa mungigor (Lunds Folkminnesarkiv. Acc. 8059). Han verkar ha ett gott minne av instrumentet, även om han misstar sig på ett detaljplan i själva speltekniken (eller om kanske Jeppsson har noterat fel). ”I Nedraryd bodde en gammal undantagsman, Anders Nesing; han brukade göra munharpor, vilka han sålde till barnen för 25 öre per styck. En munharpa gjordes av en 1 centimeter tjock fyrkantig spång av stål, som böjdes dubbelt eller som ett långt V. En stålfjäder som var fästad i V:ets krök täckte helt den ½ cm breda springan och var försedd med en krokig ände. Instrumentet var 1–1 ½ dm långt. Vid spelningen hölls den tunna fjädern mot tänderna, under det man med ena pekfingeret slog på dess krökta ände då det uppkom ett sjungande läte.”

Även en kort notis i Svenska Turistföreningens årsbok för år 1900 bekräftar denna bild: ”Några av ynglingarne blåste mungiga, som aflöstes av sång, så att vi nästan alltid marscherade under musik.” Kontexten är här en skolresa 1899 mellan Trollhättan och Göteborg (Andersson 1900:331).

Mungigetraditionens utslocknande...

Mungigans förekomst är av sammanställningen att döma ganska stor inom litteraturen från 1840–1930. Därefter är instrumentet mycket ovanligt, vilket torde spegla också mungigespelets utveckling. Efter konsertbruket och den korta ”mungigevurmen” vid

sekelskiftet 1800 kom mungigan att bli populär både som kulturell referens och symbol för musicerande av folkliga eller primitivare slag, men också antagligen som brukat instrument i Sverige. Speltraditionen tunnades dock uppenbart ut under början av 1900-talet, och instrumentet verkar därefter leva vidare en tid endast som leksak för barn.

Vid sekelskiftet 1900 började mungigan också att förlora mark gentemot munspelet och dragspelet bland allmogen. Munspelet är liksom mungigan ett litet portabelt instrument som därför kunde utgöra en stark konkurrent i takt med att det blev billigare och lättare att få tag i. Även dragspelet hade sannolikt en inverkan på mungigans nedgång. Den allt populärare dragspelsmusiken var av en annan karaktär än den äldre folkmusiken och flyttade intresset till andra typer av låtar. Munspelet var i denna utveckling bättre anpassat för att spela dragspelets repertoar och tog allteftersom mer och mer av mungigans plats. Även den starka framväxten av frikyrkörörelsen och nykterhetsrörelsen kom att ställa sig helt fientliga till en musik som förknippades med dans, hor och superi (Berger 1977: s.v. *Mungiga*; Ling 1980:24). Möjligen kan detta ha fått en negativ inverkan på mungigetraditionen, då utövandet av folkmusik och -dans ansågs syndigt. Ett exempel på detta motstånd mot mungigan i Norrland återspeglas i Matilda Roos novell *Dödshaugen* från 1907.

På andra håll, utanför väckelserörelsen, var motståndet mot mungigan dock inte lika starkt. Tvärtom berättar Frida Jansson, född 1883, från Rönnängs församling i Göteborg, exempelvis: ”Vi hade en mungiga. Den spelade en av mina bröder så bra på. Till den sjöng vi mycket och ofta. Det hände ofta att andra från ön kom hem till oss på kvällarna, och vi sjöng. Vi sjöng psalmer, som vi kunde och religiösa sånger” (Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv, LUKA 1: 084148 Rönnäng; jfr LUKA 1: 082165 Hjärtnum). Vilken effekt som väckelserörelsen kan ha haft på mungigespelet är alltså oklart.

Fram i början på 1900-talet förekom det fortfarande att det emellanåt spelades till dans på mungiga, tidvis i brist på andra instrument. I etnografiska uppteckningar skymtar denna speltradition emellanåt fram, men ofta i förbifarten, i samband med redogörelsen för de allmänna dansnöjena. Exempelvis berättar Enok Tapper att mungigan var vanlig vid danstillställningarna i Älvkarlebytrakten under början av 1900-talet (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, ULMA 23355. Jämförbart med ULMA 10800 där mungiga anges som ett vanligt brukat instrument i Västergötland). En viss Kalle i Leby (Läby i Uppland?) ska exempelvis ha varit duktig på att spela mungiga, liksom förtjust i att dricka kaffe och äta mat, enligt Tapper (ULMA 27198). Även en viss Luffar Lasse ska ha cyklat runt och spelat mungiga dit han kom (ULMA 27198) och bland nybyggarna i Vilhelmina verkar mungigan likaledes ha varit välbekant (ULMA 21019).⁶ Även i Halland ska mungigan ha förekommit i danssamman-

Mungiga från Västmanland, i Nordiska museets samling (NM0078314). De bevarade instrumenten i museernas etnografiska samlingar visar på en varierande lokal smidestradition i Sverige.

Foto: Klas Wikström af Edholm.

hang, liksom i Bohuslän (Nordiska museets etnologiska undersökningar, EU 21317; EU 20555). Under en intervju med etnologen Märta Ramsten från Svenskt visarkiv meddelar även fiolspelmanen Rune Danielsson från Tranås att han sett en mungigespelare på en marknad vid Trehörna, ”Trönemarken”, i sin ungdom (Svenskt visarkiv, SVA acc.nr SVA BA 0787). Marknaden upphörde runt 1930, så Danielsson fick antagligen uppleva en av de sista aktiva mungigespelarna för sin tid.

Likasa berättar sångaren Carl-Erik Hartman för etnologen Ville Roempke från Svenskt visarkiv, att han mött den ambulerrande predikanten Springar-Lasse i Bergslagen, som spelade mungiga. Men det är oklart hur skicklig Springar-Lasse var på att spela, för Hartman minns mest att det ”surrade på” och lät om honom (SVA BA 0805). Även de etnografiska föremålssamlingarna på museer runt om i landet vittnar om att mungigan var relativt vanligt förekommande under 1800-talet, men förde en snabbt tynande tillvaro under 1900-talets början. Efter 1920-talet finns det ytterst få exemplar förvärvade.

Den enda kända inspelningen av mungiga från traditionstiden i Sverige gjordes under Riksspelmansstämman på Skansen 1920 då Gustav Svalberg (1861–1947) från Eskilstuna dokumenterades på fonograf av etnologen Yngve Laurell. *Vingåkersvals* och två polskor från Västmanland, där han var född, spelades in (SVA BB 4337). Svalberg fick sedan göra några uppträdanden på Skansen under ett par veckors tid efter spelmansstämman, samt under nästkommande år. ”Mungiga eller munharpa, ett ej förut på Skansen hört instrument, trakterades av metallarbetaren Gustav Svalberg från Eskilstuna, 29/8–12/9, och tilldrog sig berättigt intresse från publikens sida” berättas det i Nordiska museets katalog *Fataburen* för år 1920 (Keyland 1922:25; Åhlén 1971:117; Bohman 1979:51, 53). Laurells inspelning är ett av de sista spåren av den levande speltraditionen, som alltså verkar ha dött ut under 1900-talets första hälft.

Gustav Svalberg (1861–1947) spelar mungiga iförd vingåkersdräkt. Fotot är sannolikt taget under Svalbergs uppträdanden på Skansen.

En person som tidigt kom att intressera sig för mungigan, relativt kort efter traditionens utdöende var Herman Heintze i Jordholmen, Skåne. I en intervju med Olof Forsén och Qvitt Holmgren från Svenskt visarkiv 1951 berättar han om mungigans kontinentala historia och om sina egna idéer om instrumentet (SVA BB 5326). Han ger även prov på sina egna musikaliska försök på instrumentet, dock utan märkbar koppling till den äldre speltraditionen. Någon levande tradition fanns inte kvar när Heintze började spela och han uppger att han heller inte har hört någon mungigemusik sedan dess. Sin första mungiga bytte han till sig av en kamrat, när han gick ”i andra klass i skolan”.⁷

... och återkomst

Men mungigan fick ett nytt och oväntat uppsving i Sverige under 1960-talet. När Ingmar Bergman regisserade sin film *Jungfrukällan* 1960 önskade han en ljudbild som skapade en medeltida stämning. För detta valde han mungigan. Kort därefter väcktes intresset för mungigan även i något bredare lager. Musikgruppen Trio me’ Bumba använde mungiga i inspelningen av *Spel-Olles*

Gånglåt 1963 och hamnade med denna låt på Svensktoppen i trettio veckor.⁸ I samband med detta kom mungigan att bli ytterst populär och intresset för detta ”lite udda” instrument kom att bli stort. De mungigor som fanns att tillgå vid denna tid var främst en billigare variant av österrikiska mungigor från Molln, som producerades i stor skala men som sällan var tonstämda eller välanpassade för melodispel. Mungigan kom därför att främst användas för ljudeffekter eller som perkussion i musikaliska sammanhang (Runberg 1996:23). Sannolikt har bristen på dokumentation av det äldre melodispelet och den äldre traditionens utdöende medverkat till att intresset för melodispel på mungiga inte väcktes under 1960-talets intresseväg och mungigetrend i Sverige.

Under samma tid skedde en motsvarande mungigevåg i Norge. I och med att mungigan förekom i norska TV-program kom intresset för mungigan att väckas även där. Även i Norge kom de importerade österrikiska mungigorna att dominera utbudet, men den lokala smidesträdningen dog aldrig riktigt ut. Genom aktiva räddningsinsatser kom smideskunskapen att överleva och de norska mungigorna blev än mer efterfrågade genom att den norske kulturministern Hallgrim Berg, själv en duktig mungigespelare, framträdde på dessa instrument i offentliga sammanhang. I Norge fanns också ett större dokumenterat material av den, även där nära utdöende folkmusiktraditionen, vilket gav en skjuts åt de musiker som intresserade sig för traditionellt mungigespel. Sannolikt har tillgången till dokumentation och äldre inspelningar av mungigetraditionen i Norge varit en grundförutsättning för den höga status som instrumentet fick under de efterföljande årtiondena (Thedens 2011; Morgan 2018).

I Sverige drog mungigevågen över ganska snabbt. Mellan 1970–1976 hölls ”SM i mungigning”, vilket torde visa på mungigans intensiva, men kortvariga uppsving.⁹ Arrangemanget verkar ha genomsträvsats av en

humoristisk och snarast ironisk underton; själva arrangemanget skapades som ett ”jippo” för att skapa uppmärksamhet och locka fler besökare till den mer påkostade och ”seriösa” satsningen *Musik- och konstveckan* i Junsele. Mungigearrangemanget kritiserades till och med för att ”dra ett löjets skimmer” över resten av *Musik- och konstveckan*. Som musikaliskt fenomen ansågs det vara ”av ringa betydelse” av lokalkommittén. Rikskonsserter, som stod som arrangör för det hela, tillsammans med Musikmuseet, besvarade även kritiken med att mungigeinslaget var ”något helt skilt från veckans egentliga syfte”, vilket var att erbjuda ett kulturutbud av seriös karaktär och hög kvalitet (Hallberg & Lundberg 1971:9). Mästerskapet i Junsele fick stort genomslag i media och de första två årens mästare, Birgitta Ridderstedt, blev inbjuden att medverka i radio- och TV-program som *Våra favoriter* och *Allsköns musik*.

1974 flyttade arrangemanget och mästerskapet till *Musik vid Ljusnan* i Bollnäs, sannolikt på grund av den kritik som lokalt riktades mot att tävlingen tog (för) stor plats, inte minst i media, vilket medförde att dess ”oseriösa” karaktär spillde över och skymde *Musik- och konstveckan*. Gunnar Erkner avgick efter 1975 som konferencier och konstnärlig ledare för projektet, varvid engagemanget verkar ha sjunkit och hela mästerskapet lades ned nästkommande år. Trots den stora medieuppmärksamheten verkar ”SM i mungigning” ha behållit det humoristiska och ironiska fokus som arrangemanget sprungit ur.

Det exceptionella intresset för mungigan svalnade under mitten av 1970-talet, samtidigt som intresset för att utforska och återuppliva äldre musikinstrument tog fart under 1970–80-talen i Sverige. Musiker som Per Furå och Styrbjörn Bergelt, senare även Per Runberg intresserade sig i linje med detta för melodispel på mungiga. Även i tidiga ljudrekonstruktioner med förhistoriska instrument kom mungigan att figurera (t.ex. *Fornnordiska klanger! The Sounds of Prehistoric Scandinavia*,

LP 1984, *Musica Sveciae* 101, under ledning av Cajsa Lund). I detta sammanhang utforskades dock endast mungigans ljudskapande funktion, snarare än dess möjlighet till melodispel. Enstaka musikgrupper fortsatte att använda instrumentet och utveckla scenen. Mungigan har sedan dess fortsatt att förekomma sporadiskt inom svensk folkmusik, ofta som ett ”annorlunda” inslag i en komposition, eller som rytminstrument. Mer sällan har mungigan fått stå för sig själv, som melodiinstrument, med vissa få undantag, men möjligen kan vi idag se ett svagt växande intresse för mungigan även här. I och med internetrevolutionen har den globala marknaden nått Sverige och utbudet av tonstämda mungigor har aldrig varit större.

Samtidigt som övriga världen kommer oss närmare kommer möjligen även en ny associationsbana att knytas till mungigan i Sverige på sikt. I samband med att andliga praktiker som yoga och meditation har blivit stora i Väst har även mungigan börjat tillskrivas andliga egenskaper, i den nya holistiska andlighetens efterföljd. Detta är ett utslag av ett internationellt fenomen.¹⁰ Den som söker kan snabbt finna att det finns gott om Youtube-videos och kompositioner med mungigespel som meditationsmusik.

Även i Sverige kan man se exempel på denna spirituella användning av mungigan. I första hand är det då mungigans ljudbild som förknippas med välgörande egenskaper. Idag erbjuds exempelvis terapier och även en utbildning, *Sound Healing*, av företaget Pilgrimage Healing Academy, där mungigespel ingår som en komponent. Detta torde för övrigt vara den enda regelbundna utbildning i mungigespel som förekommer i Sverige idag. Terapin baseras på att mungigans ljudbild, dess bordun och övertoner, liksom andra övertons- och idiofona instrument, har en förmåga att underlätta för kroppen att slappna av och hjärnan att ”svänga” i alfa- och theta vågor (en slags oscillerande hjärnvågsmönster som uppstår vid REM-sömn, djup meditation och yrvaket tillstånd). Mungigan används som ett av

flera redskap för att nå djup meditation, i detta fall i terapeutiskt syfte (Ingela Palmquist, personlig korrespondens 2023-02-15).

I andra liknande terapiesammanhang används mungigan baserat på föreställningen om ”healing sound”, utifrån en uppfattning om att allt omkring oss är energi som vibrerar i olika frekvenser. Varje organ, mentalt tillstånd och *chakra* har sin egna frekvens. Genom att utsätta sig för vissa specifika frekvenser kan man då stimulera ett visst *chakra*, i syfte att närma sig sitt ”högre syfte”, ”fokusera energi” för sitt välmående och ”transformera” kroppen.¹¹

Denna framväxande koppling till nyandlighet, eller holistisk andlighet och meditations-tekniker är en ny strömning inom mungigans kulturhistoria. Ingela Palmquist, VD för Pilgrimage Healing Academy, har spontant börjat använda mungigan som ett av de ”ur-instrument” som används i terapin, utifrån sin egen upplevelse av instrumentet, medan man i andra sammanhang sannolikt kan ha inspirerats av sibiriska minoriteters traditionella användning av mungigan i rituella sammanhang för att nå trans och förändrade sinnestillstånd. Under 2000-talet, troligen, har denna nya koppling mellan meditation och mungigan spridits till Västeuropa, då inga spår av en sådan association och koppling kan spåras tidigare. Det är inte sannolikt att den spirituella användningen av mungigan i Sverige kom under 60-talsvågen, även om en viss lek med tanken på det trolska och det magiska kan skönjas i uppfattningen av instrumentet även i detta skede (se Westman 1964 som ger ett fullgott exempel på denna lek med tanken). Instrumentets speciella ljud har möjligen också bidragit till att det tillskrivs magiska och mystiska egenskaper oberoende av den sibiriska kopplingen. Någon kan säkert ha inspirerats även av den sibiriska traditionen redan tidigt i Sverige, men det rituella bruket av instrumentet har vuxit fram under senare tid.

Det har även vuxit fram en annan kommersiell aspekt av mungigans nyandliga förhållande. Mungigor säljs som ett ”schamanistiskt”

instrument och med olika egenskaper som passar för meditation och ”healing sound”. Detta speglar ett annat sätt att tala om mungigans trollbindande och meditativa kraft som inte har funnits tidigare i Skandinavien. Idén kring mungigan som ”schamaninstrument” har här i en kommersiell degel smält samman med befintliga idéer om det uråldriga, naturliga och folkliga i Europa. Även den nynationalistiska och -romantiska rörelsen i modern tid har funnit intresse i instrumentet (Morgan & Coggin i *tryck*). Den historiska kopplingen medför i dessa sammanhang ett legitimerande; och för den nyandliga användningen ett förankrande, även om någon direkt samhörighet med den äldre sibiriska rituella traditionen inte egentligen kan anses föreligga. Den moderna andliga användningen av mungigan fokuserar, helt i linje med nyandligheten i stort, på att individen ska nå egen sinnesfrid, utveckla sig själv och nå sin fulla potential.¹²

På detta sätt kan vi se hur nya influenser sammanfogas med en befintlig grund i mungigans historia och skapar olika kulturellt specifika referenser och associationer till instrumentet över tid, där det största skiftet verkar inträffa under andra halvan av 1800-talet. Mungigan karaktäriseras därefter inte enbart utifrån sina musikaliska kvaliteter, utan utifrån uppfattningen av instrumentet som simpelt och som en ljudalstrande leksak för barn. Mungigan fick i Sverige i samband med 1960-talets uppsving också en befast karaktär av att vara ett folkligt, urtida instrument (medeltidsinstrumentet framför andra) och samtidigt bilden av att vara lite jönsigt eller barnsligt. Denna bild av mungigan verkar anses vara allmänt godtagbar idag; mungigan dyker idag emellanåt upp i populärkulturen som en symbol eller referens för medeltida instrument eller ett simpelt och nästan lite löjligt instrument. Ett talande exempel är det populära programmet *Så mycket bättre* i TV4, där deltagarna under säsong 13 (2023) får ”lära sig den ädla konsten att spela mungiga”. Just uttrycket *den ädla konsten* ska i detta sammanhang förstås som ironiskt, och syftar

alltså på mungigan som just ett simpelt och lite barnsligt instrument. Instrumentet placeras även i en medeltida miljö vid Visbys ringmur. Mungigan verkar helt enkelt anses tacksam att göra sig rolig över. Samma kulturella kodning av instrumentet framgår mer explicit i ett programinslag i Sveriges Radio *Morgonpasset i P3* 9 maj 2017. Här raljerar till viss del över mungigan, visserligen i ett lättsamt program. En liknelse görs exempelvis med banjospelaren i filmen *Den sista färden* (eng. *Deliverance*) i regi av John Boorman.¹³ Ett tredje exempel kan ses i en recension av Melodifestivalen i *Aftonbladet* av Markus Larsson 10 maj 2022, liksom i en konsertrecension i *Expressen* 1 september 2012. Per Hägred förvånas där över att Leonard Cohen lyckas trollbinda sin publik ”om han så bara spelar mungiga” (Hägred 2012); en kort kommentar som nog kan anses reflektera populärkulturens värdering och föreställningar om instrumentet ganska bra. Man förväntar sig inte att mungigan i sig alls kunna användas för att spela musik.

Klas Wikström af Edholm, fil. dr

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap (ERG),
Stockholms universitet

Nyckelord: mungiga, tradition, kulturhistoria, litteraturhistoria

Noter

- 1 I sin latinska lärobok *Janua lingvarum reserata aurea Cum Suetica Versione et Indice* nämner Johan Amos Comenius 1629 mungigan som ett vanligt förekommande instrument. I sin svenska översättning 1640 använder Erik Schroderus benämningen munharpa: ”belghpijpor och munharpor liuda åthskilligt”. Även Olof Rudbeck d.ä. omnämner mungigan i *Atland eller Manheim* 1677–1702, bok III, kapitel 10. Detta visar på att mungigan var ett spritt och vanligt förekommande instrument i Sverige och övriga Europa vid denna tid.
- 2 Handlingen utspelar sig i detta fall dock i Paris. Även Verner von Heidenstam nämner 1892 en mungiga i *Hans Alienus*, där sammanhanget likaledes förlagts till det sena 1800-talets Frankrike.
- 3 Mungigor förekommer endast sporadiskt i maritima arkeologiska kontexter (Kolltveit 2009:100–101). (Kalmar Läns Museum obj. KLMF. Kronan00054 anges vara en mungiga, men konstruktionen är mycket märklig och är sannolikt inte något musikinstrument.) Referenserna till mungigan i en maritim kontext i den svenska litteraturen är relativt frekventa ur ett internationellt perspektiv (jfr Wright 2015:178).
- 4 Se exempelvis även Hildegard Werners redogörelse för mungigan i *Svensk musiktidning* 1886, där mungigan karaktäriseras som ett enkelt och vardagligt instrument. Detta torde för övrigt vara den första publicerade riktade studien av mungigan, av en svensk forskare.
- 5 En närliggande, men ändå annorlunda karaktärisering av instrumentet används i uttrycket ”måldierff munharpa” i betydelsen ’pratmakare, skrävlarer’ hos Urban Hjärne 1683 i *Den lille wattungprofwaren* (se även Dahlgren 1914–1916). Det är inte i första hand det ”primitiva” som åsyftas, utan snarare instrumentets ihållande bordun. Ett annat exempel på en liknande användning av mungigan i en svensk kontext är Thomas Thorild, som i sitt försvar av sina tidigare publikationer och respons gentemot sina kritiker använder mungigan som kontrast mot det himmelska och snillrika i sin tidskrift *Den nye granskaren* 1783. Även här torde instrumentet användas som sinnebild för något som surrar och låter på, likt en ”pratmakare”.
- 6 Lars Pålsson (1819–1884), som bosatte sig som nybyggare vid Marsfjället med sin familj 1856 figurerar även i Bernhard Nordhs historiska romaner *I Marsfjällets skugga*, *Fjällfolk*, och *Undan Frostpiskan*. Att mungigan intog en plats bland nybyggarna kom även att avspeglas i ett skönlitterärt verk av Alfhild Agrell, *En lappbok* från 1919, där mungigan framställs som ett bekant instrument.
- 7 Möjligen kan även Hugo-Pelle Pettersson (1892–1967) ha intresserat sig för mungigetraditionen i ett tidigt skede. Han uppmärksammas i en tidningsartikel 1957 för

- sitt mungigespel, men började dock spela mungiga sent i livet (Kinander 1957).
- 8 Mungigan används här endast som en spännande ljudeffekt i låtens början.
 - 9 Även i exempelvis Södertälje anordnades i dess efterföljd liknande tävlingar i mungigespel (*Länstidningen Södertälje* 1970-08-20).
 - 10 Fram tills nyligen erbjöds det exempelvis organiserad mungigemeditation i Ukraina, där deltagare kunde gå kurser i mungigespel som en terapiform. Frambringandet av ”healing sound” genom mungigan förekom(mer) exempelvis även vid festivaler som New Healing i Tyskland 2019, liksom Luminare Festival i Nya Zeeland 2022.
 - 11 Exempelvis en terapiesession i Göteborg 2018 (<https://m.facebook.com/events/tempelriddareorden/healing-sound-meditationen-magisk-upplevelse/2049638398683442/>). Detta nya bruk av mungigan har vissa överensstämmelser med hur instrumentet användes av ockultister och magnetisörer för att bota sjukdomar vid sekelskiftet 1800. Enligt Franz-Anton Mesmers teori skulle dess klang fortplanta den så kallade animala magnetismen (Berger 1977: s.v. Mungiga; Plate 1992:170–176; se även Kerner 1829: 138–139; Schmidt 1840).
 - 12 Den nyandliga användningen av mungigan innebär främst ett sätt att komma i rätt sinnesstämning, för att uppleva nuet, känna att man är i kontakt med universum, och med historien och urtiden. Hör exempelvis <http://uendelig.xyz/podcast/u089-munnharpen-gjest-thomas-alexander-skog/>
 - 13 Här möter filmens huvudkaraktärer en avsidig bosatt familj, med ett barn som ska föreställa lida av komplikationerna av långt gången inavel. Barnet spelar dock banjo mycket skickligt i högt tempo. Jfr ”Tok-Hjalmar” i Nordströms *Tomas Lack och hans familj*.

Referenser

- Ahlbom, Mathilda 1864: *Dagsländor. Samlade af författarinnan till "Såpubblorna". I. När lyckans sol går ned*. Stockholm: Bonnier.
- Ahnfeldt, Arvid 1877: *Bellmanska sällskapet. Humoresker och silhuetter*. Stockholm: Seligman.
- Almqvist, Carl Jonas Love 2013 [1842]: *Samlade Verk 17. Ordbok öfver svenska språket i dess närvarande skick. Texten redigerad och kommenterad av Sven-Göran Malmgren*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Andersson, Gunnar 1900: *Skolresorna 1899. Svenska Turistföreningens årskrift för år 1900*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Angered Strandberg, Hilma 1912: *Hemma. Roman i tre delar*. Stockholm: Bonnier.
- Atterbom, Per Daniel Amadeus 1992 [1810]: *Rimmarbandet. En satirisk pjäs*. Med inledning och kommentarer. Utgiven av Louise Vinge. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Atterbom, Per Daniel Amadeus 1858: *Fågel Blå. Sagospel*. Örebro: Lindh.
- Backman, Sigrid 1919: *Ålandsjungfrun*. Helsingfors: Schildt.
- Bellman, Carl Michael 1790 *Fredmans epistlar*. Utg. av Lars Aronsson et al. Digital utgåva inom Projekt Runeberg.
- Bellman, Carl Michael 1791: *Fredmans sånger*. Utg. av Lars Aronsson et al. Digital utgåva inom Projekt Runeberg.
- Berg, Wilhelm 1894: *Wilhelm Kruse. En tidsbild*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Berger, Sven 1977: Mungiga. *Sohlmans musiklexikon. Band 4*, red. Åstrand, Hans. Stockholm: Sohlmans förlag, 598.
- Björling, Gunnar 1930: *Kiri-ra!* Helsingfors: Författarens förlag, Akademiska bokhandeln i distribution. A.-B. F. Tilgmanns tryckeri.
- Blanche, August 1889 [1863]: *August Blanche. Samlade arbeten. Berättelser, 1, Bilder ur verkligheten, D. 1, Hyrkuskens berättelser*. Illustrerad av Jenny Nyström och Georg Stoopendal. Sjätte upplagan. Stockholm: Bonniers.
- Blomberg, Harry 1917: *Sjöfolk och färdemän. Dikter*. Stockholm: Bonnier.
- Bohman, Stefan 1979: Folkmusiken på Skansen. *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok*. Stockholm: Nordiska Museet, 35–68.
- Bolander, Sophie 1862: *Johan Gyllenstjerna eller Kärlek och politik. Romantiserade skildringar från Fredrik den I:s tid af S–e–der*. Stockholm: Bonnier.
- Bursell, Bernhard Salomon 1862: *Tillfällighets-sånger, för enskilda vänner utgifna af B. S. B.* Jönköping: O. F. Bergman.
- Cederblad, Albert 1884: *Göteborg. Skisserade skildringar af Sveriges andra stad...* Göteborg: D. F. Bonniers.

- Comenius, Johan Amos 1631: *Janua lingvarum reserata aurea Cum Suetica Versione et Indice*.
- Dahlgren, F. A. 1914–1916: *Glossarium öfver föräldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde*. Lund: Gleerup.
- Dencker, Nils 1935: Nutida sörmländsk folk-musiktradition. *Sörmlandsbygden*, 107–117.
- Ehrnrooth, Adelaïde 1881: *Hvardagslivets skuggor och dagrar*. Helsingfors: Holm.
- Elfwendahl, Magnus 1994: *Pechlin*. UV Uppsala, Rapport 1994: 66. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- af Enehjelm, Alexis 1918: *En romantiker och en operasångare. Ogräsrabatten*. Helsingfors: Fundament.
- Engström, Albert 1927: *Ur mina memoarer*. Stockholm: Bonniers.
- Engström, Albert 1945: *Läsebok för svenska folket*. Stockholm: Bonniers.
- Falck, Waldemar 1974: Ett medeltida musikinstrument i Visby. *Gotländskt Arkiv* 46, 67–72.
- Fox, Leonard (red.) 1988: Introduction, *The Jew's Harp. A comprehensive anthology. Selected, edited and translated by Leonard Fox*. Lewisburg: Bucknell University Press, 15–44.
- af Geijerstam, Gustaf 1887: *Tills vidare. Berättelser*. Stockholm: Bonnier.
- Hallberg, Ola & Lundberg, Camilla 1971: *Musik- och konstveckan i Junsele. Studier i och aspekter på en svensk kulturfestival*. Praktikuppsats Ht 1971. Rikskonserter.
- von Heidenstam, Verner 1995 [1892]: *Hans Alienus*. Stockholm: Atlantis.
- Hessel, Theodore Axel 1909: *Farbror Slokums memoarer (skildringar ur verkligheten) upptecknade av honom själv*. Minneapolis: tryckt på eget förlag.
- Heymann, Alfred 1988: The Jew's Harp. *The Jew's Harp. A comprehensive anthology. Selected, edited and translated by Leonard Fox*, Lewisburg: Buckwell University Press, 45–55.
- Hjärne, Urban 1683: *Den lille wattuprofwaren: hwarigenom de rätta och hälsosamma suurbrunnar ifrån falska eller gemena jernwatn, som här och där i vårt K. fädernesland finnas, igenkännes och åthskillies*. Stockholm.
- von Hofsten, Johanna Christina 1886: *Tredje samlingen af barnhistorier berättade af J. C. von Hofsten. Med original-illustrationer af Jenny Nyström*. Stockholm: Lamm.
- Häggred, Per 2012: Recension. Cohen spelar skjortan av de flesta. *Expressen* 2012-09-01.
- Johnsson, John 1883: *Godt humör. Skizzer och studier. Första samlingen*. Stockholm: R. Gustafsson.
- Jolin, Johan 1869: *Affällingarne*. Stockholm: Rudolf Wall.
- Karlfeldt, Erik Axel 1895: *Vildmarks- och kärleksvisor*. Stockholm: Seligman.
- Kerfstedt, Amanda 1908: *Bland fält och ängar. Berättelse för barn och ungdom*. Stockholm: Gebers.
- Kerner, Justinus 1829: *Die Seherin von Prevorst. Eröffnungen über das innere Leben des Menschen und über das Hereinragen einer Geisterwelt in die unsere*. Stuttgart: Cotta.
- Keyland, Nils 1922: Allmogemusik. *Fataburen. Redogörelse för Nordiska museets utveckling och förvaltning år 1920*. Stockholm: Norstedt, 25.
- Kinander, Harald (Aldo) 1957: Eskilstuna-spelman virtuos på mungiga. *Folket, Tidning för Sörmland och Västmanland*, 1957–10–26.
- Koch, Martin 1911: *Ellen. En liten historia*. Stockholm: Bonniers.
- Kolltveit, Gjermund 1996: *Munnharpas tidlige historie i Skandinavia. En studie i et arkeologisk materiale*. Rauland: Norsk folkemusikk-lag.
- Kolltveit, Gjermund 2006: *Jew's Harps in European Archaeology*. Oxford: Archaeopress.
- Kolltveit, Gjermund 2009: The Jew's Harp in Western Europe. Trade, communication, and innovation, 1150–1500. *Yearbook for Traditional Music* 41, 42–61.
- Kolltveit, Gjermund 2016: The Jew's Harp of Bone, Wood and Metal. How to understand construction, classification and chronology. *Studien zur Musikarchäologie*. R. Eichmann et al. (eds.). Rahden/Westf.: Leidorf, 63–73.
- Larmer, Brook 2020: Mysterious Carvings and Evidence of Human Sacrifice Uncovered in Ancient City. Discoveries at the sprawling site have archaeologists rethinking the roots of Chinese civilization. *National Geographic* 2020:8.
- Larsson, Markus 2022: Ukraina hade kunnat vinna med en mungiga i lustig hatt. *Aftonbladet*. 2022-05-10.

- Levertin, Oscar Ivar 1909: *Samlade skrifter*. Stockholm: Bonniers.
- Lindh, Karin, et al. 2017: *Järnföremål – Rapporter från Acta Konserverings Centrum AB. Utbyggnad av Ostkustbanan genom Gamla Uppsala*. Arkeologerna. Statens historiska museer. Rapport 2017:1_18.
- Ling, Jan 1980: ”Upp, bröder, kring bildningens fana”. Om folkmusikens historia och ideologi. *Folkmusikboken*. Stockholm: Prisma, 11–43.
- Lund, Cajsa 1974: *Klang i flinta och brons*. Stockholm: Musikmuseet.
- Lund, Cajsa 1981: The Archaeomusicology of Scandinavia. *World Archaeology* 12, 246–265.
- Lund, Cajsa 1984/1991: *Fornnordiska klanger! The Sounds of Prehistoric Scandinavia*. LP 1984: MS 101; CD 1991: MS CD 101. Stockholm: Musica Sveciae.
- Lundin, Claes 1895: *Tidsbilder ur Stockholmslivet*. Stockholm: Beckmans förlag.
- Lundin, Claes & Strindberg, August 1976 [1882]: *Gamla Stockholm*. Fjärde upplagan. Stockholm: Gidlunds.
- Lundqvist, Pia 2005: Gårdsfarihandeln. Smuggling och ett sofistikerat system för inhemsk varuspridning. *Företagsminnen* 2005:2, 22–23.
- Lönnqvist, Bo 1978: *Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Morgan, Deidre 2018: Cracking the code. Recordings, transmission, players, and smiths in the Norwegian *munharpe* revival. *Ethnomusicology Forum* 27, 184–212.
- Morgan, Deidre & Coggin, Owen (i tryck): *Jew's Harps and Metal. Folk traditions in global modernity*. Oxford: Routledge.
- Månsson, Fabian 1916: *Rättfärdiggörelsen genom tron. Skildringar från den frikyrkliga rörelsens genombrott*. Andra delen. Stockholm: Tidens förlag.
- Nordström, Ludvig 1909: *Borgare*. Stockholm: Bonnier.
- Nordström, Ludvig 1930: *Tomas Lack och hans familj*. Stockholm: Bonniers.
- Nyberg, Julia Christina (Euphrosyne) 1932: *Jungfrun i det gröna. Samlade dikter af Euphrosyne. Andra delen*. Örebro: N. M. Lindh.
- Nyblom, Helena 1907: *Helena Nybloms sagor*. Stockholm: Bonniers.
- Oterdahl, Jeanna 1938: *Vårdträdet*. Uppsala: Lindbladh.
- Palmblad, Vilhelm, Fredrik 1847: *Aurora Königsmark och hennes släkt. Tidsbilder ur sjuttonde och adertonde århundradet. Tredje Delen*. Örebro: N. M. Lindhs boktryckeri.
- Pinello, Nils Henrik 1875: *Små berättelser och tidsbilder af Kapten Puff. IV*. Åbo: G. W. Wilén & Co.
- Plate, Regina 1992: *Kulturgeschichte der Maultrommel*. Bonn: Verlag für systematische Musikwissenschaft.
- Reenstierna, Märta Helena 1946: *Årstadagboken. Av Märta Helena Reenstierna. Journaler från åren 1793–1839 utgivna genom Sigurd Erixon, Arvid Stålhane, Sigurd Wallin. Urval och förklaringar av Gunnar Broman. Del I. 1793–1812*. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalts förlag.
- Roos, Matilda 1907: Dödshaugen. Berättelse från Norrland af Matilda Roos. Ungdomsvännen. *Illustrerad tidsskrift för hemmen*, 1907, 350–353.
- Rudbeck, Olof d.ä. 1947 [1677–1702]: *Olaus Rudbecks Atlantica. Svenska originaltexten. På uppdrag av Lärdoms-historiska Samfundet utgiven. Tredje delen*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Runberg, Per 1996: *Mungigan i Sverige*. Uppsats (C) i etnologi vid Uppsala universitet. Etnologiska institutionen.
- Runeberg, Johan Ludvig 1832: *Elgskyttarne. Nio sånger*. Helsingfors: Frenckell.
- Runelid, Effe 1977: *Dalsland och det litterära livet*. [Utan tryckort.]: Carl Zakariasson, ED.
- Rydbeck, Monica 1968: *Maultrommeln in Funden aus dem Schwedischen Mittelalter. Res mediaevales. Ragnar Blomqvist Kal. Mai. MCMLXVIII oblata*, red. A. W. Mårtensson. Lund: Kulturhistoriska museet, 252–261.
- Salminen, Sally 1936: *Katrina*. Helsingfors: Schildt.
- Samzelius, Hugo 1899: *Fänriksår. Svenska bilder*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Schmidt, Wilhelm Ludwig 1840: *The Aura or Mouth Harmonica Presented as a Musical Instrument*. Quedlinburg, Leipzig: Basse.
- Schroderus, Erik 1640: *Johannis Amos Comenii Vpläste gyllene tungomåls dör: eller alle språks och wettskapers örtegårdh. Thet är: En geensti-*

- jgh, til at lære thet latiniske, sampt hwart och itt språk, tillijka medh alla wettskapers och konstens fundamentar.* Stockholm: Käyser.
- Schröderstierna, Samuel 1925 [1759]: *Berättelser över de finare järn-, stål- och metallfabrikerna i Sverige åren 1754–1759.* Utg. Gösta Malm-borg. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalt.
- Sternwall, Sigurd 1931: *Sjöman Linus äventyr. En knippa sjöskröner.* Stockholm: Bonnier.
- Stiernhielm, Georg 1649: *Then fångne Cupido. Ballet. Som then Högborne Stormächtige Drottning H. K. M:tz Frw-Moder til ähra Danszas på Stockholms Slott Den 1. dagh i November Månad.* Stockholm: Heinrich Keyser.
- Stiernhielm, Georg 1668 [1651]: *Den triumferande Parnassus. Ballet. Then Stormächtigste Swea Drottning Christinæ Til ähra och Tienst vti Högförnåme Princer och Princesers, Herrers och Fruers bijwist, i store Spel-Salen på Stockholms Slott. Til en frögdefull Ny-Åhrs Ingång Dansat. Den 1. Januarij Anni Novi 1651. Musæ Suethizantes, Thet är Sång-Gudinnor! Nu först lärande Dichta och Spela på Swenskal Tedde i någre små Werk och Dichter! som på andra Sijden förmåles Cum Privilegio.* Stockholm: Sahl. Georg Hantsch.
- Strindberg, August 1880–1881: *I Vårbrytningen.* Stockholm: Bonniers.
- Strindberg, August 1999 [1887–1888]: *En dåres försvarstal. August Strindbergs Samlade Verk 25. Nationalupplaga.* Stockholm: Norstedts.
- Strindberg, August 1897: *Inferno.* Stockholm: Bonniers.
- Strindberg, August 1988 [1910]: *Tal till svenska nationen. Samlade Verk. Nationalupplaga. 68. Tal till svenska nationen. Folkstaten. Religiös renässans. Tsarens kurir,* red. Meidal, Björn. Stockholm: Norstedts.
- Strindberg, August 1889: *Hemsöborna. Folk-komedi i fyra akter. Samlade skrifter. D. 25, Komedier och enaktare.* Stockholm: Bonniers.
- Ström, Fredrik 1930: *Kata Dalströms liv, öden och äventyr i kampen mot herremakten.* Stockholm: Tiden.
- Suits, Juhan 2007: *The Pärnu Type of Wedged Jew's Harp. Quest for historical sources and manufacturing techniques.* Masteruppsats i traditionskunskap. Telemark högskola. Institutionen för folkkultur, Rauland.
- Thedens, Hans-Hinrich 2011: "Munnharpebølgen". Rekonstruksjon og innovasjon i gjennopplivelsen av et tradisjonelt instrument. *Mangfold og vidsyn. En musikkvitenskapelig antologi til Ola Kai Ledang ved fylte 70 år.* Jonsson, Leif Sigvard (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 267–282.
- Thomasson, Pehr 1854: *Vallgossen och inspektoren. Berättelse.* Helsingborg: Ewerlöf.
- Thomasson, Pehr 1858: *Tio pennritningar.* Jönköping: Strehlert och Comp.
- Thomasson, Pehr 1876: En välsignad julklapp. Pennteckningar av Pehr Thomasson. Thomasson, Pehr; Ryberg, Klas (Ejnar) & Knutsson, Knut. *Bilder ur folklivet. Nya pennteckningar.* Stockholm: Forsete, 43–52.
- Thorild, Thomas 1934 [1783]: *Den nya Granskar-en 1783 (17:18).* Samlade skrifter av Thomas Thorild. Andra delen. Prosaskrifter 1784–1790. Svenska Vitterhetssamfundet. Utgiven av Stellan Arvidsson. Stockholm: Bonnier.
- Topelius, Zacharias 1881: *Vinterqvällar. Andra Cykeln. Noveller, skildringar, sägner. Första delen.* Stockholm: Bonnier.
- af Trolle, Henrik 1872: *Bilder från skolan och lifvet. Tecknade af H. af Trolle. Förf. till "Sjö-officeren," "Kapten Thomas Darell," "Svenska flottans minnen," "Ångkorvetten Gefles expedition" m. fl.* Lund: Lindstedt.
- Werner, Hildegard 1886: *Mungigan. Svensk Musiktidning 17, 131–132.*
- Westman, Lars 1964: *Mungigan. Ett bortglömt folkinstrument. Musikern 11.*
- Wranér, Henrik 1889: *Brokiga bilder från skånska slätten förr och nu af Henrik Wranér. Förf. till "Stuesnack och stätteslams" m.fl.* Stockholm: J. Seligmann.
- Wranér, Henrik 1912: *Från stugor och gårdar. Svenska folklifsbilder.* Chicago: The Swedish Publishing Company.
- Wright, Michael 2005: The Search for the Origins of the Jew's Harp. *The Silk Road Foundation Newsletter 2:2.*
- Wright, Michael 2015: *The Jews-Harp in Britain and Ireland.* Farnham: Ashgate.
- Åhlén, Carl-Gunnar 1971: Hummel och mungiga. Två unika folkmusikdokument på fonograf. *Svensk tidskrift för musikforskning 53, 115–117.*

SUMMARY**The jew's harp in Sweden. A cultural-historical overview**

An overall view of the history of the Jew's harp in Sweden has been lacking up to the 2020s. Previous research has mainly been focussed upon the Medieval period, but less upon the Post-Medieval use of the instrument. I will therefore give an up to date and summarising picture of this subject here, also reviewing literary references and characterisations of the instrument. The other main focus of this article is the ideo-historical perception of the instrument. Besides being a common instrument in (folk)music, a change in the perception of the instrument developed during the middle of the nineteenth century, where the instrument was

in addition being perceived as primitive and used as a childrens' toy. The jew's harp had a revival in the 1960s in Sweden (and Norway). In contrast to the Norwegian development were the primary perception of the instrument in Sweden over time established as a "folksy", "Medieval", and ridiculous instrument. This idea of the jew's harp seems to be generally accepted today, as the instrument from time to time appears in public media or popular culture with this characterisation. In addition, a new kind of spirituality has during recent years been connected to the jew's harp, providing the instrument a new ritual (and commercial) use.

Keywords: jew's harp, tradition, cultural history, Swedish literature